

CARL JOHAN LJUNGBERG:

Burke: mångsidig och missförstådd

Genom sitt verk om franska revolutionen, i vilken den engelske politikern och filosofen Edmund Burke försvarade de traditionella friheterna, tillvann han sig revolutionsdebattens "problemformuleringsprivilegium". Hans tankar är lika aktuella i dag. I USA har Peter J Stanlis nyligen utgivit en bibliografi över Burke och mycket tyder på att tiden först nu är mogen för att diskutera en återgivning av de centrala dragen hos Burkes tänkande.

Svenskars syn på utländska tänkare präglas med nödvändighet av de introduktörer genom vilka de blir tillgängliga för oss. Detta gäller även den engelske politikern och filosofen Edmund Burke. Mycket på grund av Herbert Tingstens eleganta men ytliga presentation i *De konservativa idéerna* har vi fått en syn på Burke som främst den skicklige förmedlaren av romantiska stämningar och av eggande antirationalism. Därmed förbises dock en rad viktiga lärdomar som vi kan dra av Burkes tänkande. Inte oväntat har vi också fått svårt att förstå det stora inflytande som Burke utövat i en rad länder.

För att i viss mån övervinna de intryck som Tingsten givit måste man gå till den stora och alltjämt växande utländska forskningen kring Burke. Ett lämpligt sätt är genom den välskrivna, kommenterade bibliografi som Burkeforskaren Peter J Stanlis tillsammans med Clara I Gandy nyligen utgivit, *Edmund Burke: A Bibliography of Secondary Sources to 1982* (New York: Garland Publ Inc, 1983). Boken ger utöver bibliografiska tips även en god översikt över centrala teman i aktuell forskning och debatt om Burke. Stanlis, som är verksam vid Rockford College i Illinois, har tidigare gjort den kanske bästa moderna Burkestudien, *Edmund Burke and the Natural Law* (1958). I denna sökte han framgångsrikt visa att Burke inte är en nyttotänkare utan även vägleds av klassisk socialfilosofi och naturrett.

Vad denna bibliografi visar är den massiva dominansen av anglosaxiska forskare inom Burkestudiet. De flesta titlarna har sitt upphov i samväldesländerna eller i USA. Men även i de franska

Carl Johan Ljungberg är Ph D i statskunskap.

och tyska språkområdena kan man tala om en Burkeforskning. I Norden förekommer inte en sådan. Givetvis säger inte en bibliografi något om den påverkan som kan ske genom läsning på engelska, men utan forskning är chanserna att i djupare mening utveckla Burkes impulser förmodligen små. Skall man våga skatta Burkeinflytandet i Sverige, torde detta snarast ha varit större under 1800-än under 1900-talet.

En orsak till att Burke varit relativt okänd i Norden är det specifikt anglosaxiska i hans idéer, främst hans frihets-syn. En annan är att han inte som många andra lätt kunnat inplaceras i fack. Utbildad till jurist kom han att bidra såväl till den rättsvetenskapliga och konstitutionella som till den dagspolitiska och litterära debatten. Han framträdde som politisk strateg, talare, journalist och estetik. Betecknande är att mycken Burkeforskning utförs vid universitetens institutioner för litteratur. Som Stanlis betonar läses Burkes centrala verk *Reflections on the Revolution in France* (1790; sv övs 1982) lika mycket för dess skönlitterära förtjänster som för dess idéinnehåll.

Liberal och konservativ

En annan förvirrande omständighet är att Burke kunnat åberopas både av politiska liberaler och av konservativa. Själv kallade han sig en "Old Whig", dvs anhängare av den mer traditionella flygeln i det liberala godsägarpartiet Whigs. Liksom detta parti, vars partisekreterare han under flera år var, försvarade Burke de ärvda brittiska friheterna och de le-gala sedvänjorna och angrep försök till kunglig maktutvidgning. Men genom sin

ståndpunkt i en rad frågor, inte minst genom sin kritik av den franska revolutionen, kom han ofta att uppfattas som konservativ. Det är som sådan han på gott och ont kommit att ingå i idéhistorien.

Att hela generationer av politiker och forskare genom inflytelserika men ensidiga tolkningar kunnat avskärma viktiga drag hos Burke ger Stanlis flera exempel på. Nästan ofattbart är att Burke tidvis kunnat ses som en ren nyttotänkare, och att hans talrika hänvisningar till de moraliska krav som övergår den omedelbara nyttan kunnat förbises. I Stanlis bok finns däremot en strävan att se det sammansatta hos Burke, hans "kombinerande sinne", som är representativ för den nya Burkeforskningen.

Att författaren till *Reflections* efter 1945 mött ett så stort intresse hos historiker och andra humanister beror delvis på att viktiga brevsamlingar då blev tillgängliga. Först idag har en komplett vetenskaplig utgåva av Burkes brev blivit möjlig. Därmed har inte minst synen på politikern Burke kunnat nyanseras, och den kritik för opportunist som tex historikern Sir Lewis Namier tidigare riktat mot Burke delvis kunnat avvisas.

Men en långt viktigare förklaring är också, att den moderna människan sedan det första världskrigets slut och den ryska revolutionen åter upplevt det "helveteshål" inför vilket Burke tyckte sig stå – när krig, revolutioner, depressioner, snabba och traumatiska sociala förändringar, liksom koloniernas frigörelse från sina moderländer avlöst varandra och blandat sina verkningar. De utopister och framstegstänkare som tidigare anlitats tycktes därmed passé. Genom en

rad politiska och militära diktaturer, stödda av propaganda och teknik, av ett slag som ställde jakobinerna och Napoleons välden i skuggan, kom grunda föreställningar om människans godhet och reformvilja att skakas. Man sökte en tänkare av Burkes erfarenhetsdjup.

Ändå skulle knappast 1900-talets politiska tragedier ensamma ha kunnat framkalla det nämnda Burkeintresset. Detta har också viktiga intellektuella och filosofiska motiv. Det kan inte minst ses som en reaktion mot den västerländska livsåskådningens förfall genom ensidig rationalism, materialism och jämlikhetssträvan. Burkerenässansen flyter delvis samman med annan intellektuell kritik av modernismen, bla med den antiromantiska strömning som utgår från Irving Babbitt, Paul Elmer More och T S Eliot.

Det var ingen tillfällighet att den amerikanske historikern och författaren Russell Kirk vid början av 50-talet gjorde Burke till ett samlande namn för det sökande efter traditioner och humanistisk förnyelse som då inleddes i USA. Det var bla Burkes kritik av politiskt totalitära visioner och hans försvar för nedärvd frihet på basen av "Europas kristna samväld" som värdesattes av Kirk. I Burke stod en intellektuell och moralisk motvikt att finna mot folkstyrets inneborende benägenhet att försvaga friheten, menade Kirk. Genom *Reflections* och andra skrifter kunde den moderne amerikanen lära sig värdera sin frihet och skydda den mot inre och yttre hot. Samtidigt kunde han återfå den förståelse för värdet av en seriös, offentlig, politisk verksamhet, som i det individualistiska USA ofta saknats.

Den nya Burkeforskningen efter 1945 kom delvis i anslutning till män som Kirk att framhäva Burkes beroende inte bara eller främst av liberaler som Locke utan även av naturrättstänkare som Cicero, Thomas av Aquino och skolastikerna. Försöken att urskilja den naturrättsliga basen hos Burke var uttryck för en djup förvissning om att intresset för den äldre naturrätten måste återupptäckas och denna utgöra en ny inspiration för 1900-talets politiska vetenskap. Representativa för denna syn är, förutom Stanlis, Francis Canavan, och Eric Voegelin som skrev den omdebatterade *The New Science of Politics* (1952).

Talande är att flera av dessa Burkeforskare var katoliker eller påverkade av katolska miljöer. Deras Burkeintresse hade väckts genom förtrogenhet med katolsk samhällslära och genom en vilja att bjuda de tankeskolor motstånd, som dödförklarar den från antik, kristendom och medeltid ärvda naturrätten. De försvarade istället tanken om en högre lag, höjd över tillfälliga viljor, och vägledande människan genom "rätt förnuft". De sökte vidareutveckla den fusion av klassisk "natur" och kristen "nåd" som filosofiskt uttryckts av Thomas i *Summa Theologica* och nått sin konstnärliga höjdpunkt i Dantes *Gudomliga komedi*.

Det vore trots detta fel att se detta Burkeintresse som helt ohistoriskt, eller som en reaktion i varje avseende mot moderna föreställningar. Hos en Ross Hoffman, en Peter Stanlis eller en Francis Canavan finns tvärtom en stark känsla för värdet hos många av de institutioner som 1900-talet utvecklat. Inte heller trodde sig dessa forskare hos Burke finna definitiva lösningar på specifika, mo-

derna problem. De menade att Burkes idéer främst borde absorberas på viljans och fantasins område. Litteraturvetaren Irving Babbitt föregrep deras synsätt när han i en uppsats från 1924 tog fasta på Burke som "den moraliska inbillningens" tänkare, och satte honom som motpol till Rousseau och dennes "idylliska inbillning".

Reflections

Kring Burkes syn på den franska revolutionen har naturligt nog mycken debatt och många missförstånd uppstått. Stanlis reder i sin bok ut åtminstone två av dessa missförstånd. Det ena är att Burke skulle ha varit oförberedd på 1789 års händelser, det andra är att hans *Reflections* skulle ha tillkommit som en stridsskrift i stor hast. Men redan 1769 hade sålunda Burke med oro noterat Bourbondynastins stora finansiella problem. Han sade sig vänta "some extraordinary convulsion in that whole system". Och efter sitt Parisbesök 1773 då han träffat flera av upplysningens ledande män yppade han sin djupa misstro inte bara mot dessas politiska idéer utan mot deras allmänna tänkesätt. Burke anade vad den tysta revolution som därmed inletts i förening med en ekonomisk kris skulle kunna åstadkomma.

Fast Burke blivit känd som den störste revolutionskritikern, hävdar Stanlis, var hans första reaktion inför händelserna i Frankrike inte negativ. Så sent som i oktober 1789, alltså efter det att nationalförsamlingen antagit den berömda rättighetsförklaringen, hoppades Burke alltjämt på en fredlig och konstitutionell fortsättning. Först sedan nationalförsamlingen under tryck från Parismobben

något senare tvangs flytta från Versailles till Paris, och mer än 300 av de moderata deputerade vägrade att följa med, insåg Burke att fanatismen segrat. Ändå var det nog inte förrän risken uppstod, att de revolutionära idealen skulle få fotfäste i England, som Burke på allvar oroades och tog upp kampen mot dessa.

Reflections utkom redan 1790. Trots det är boken förbluffande väl genomarbetad. Den rika och lediga stilen är frukten av en betydande möda. Burkes levnadstecknare John Morley har liknat författandet av *Reflections* vid en konstnärlig process: "likt Titian inledde /Burke/ arbetet genom resoluta penseldrag ... och grep sig uppgiften an om och om igen, med ändringar och justeringar, så att till sist ur alla färgklickar, kontraster och övergångar den ståtliga helhet framgick, som vi så väl känner".

Hade boken varit den snabbt alstrade pamflett som det ibland hävdas, skulle den knappast ha kunnat utöva den förnyelse av det engelska språket som *Reflections* visat sig ha. Fast Burke som han medgivit blev "skrämd till tänkande" år 1789, lämnade han sin vana trogen intet åt slumpen.

Det är ingen överdrift att säga att Burke genom denna väl beräknade skrift, som sammanfattade hans livssyn och försvarade de traditionella friheterna, tillvann sig revolutionsdebattens "problemformuleringsprivilegium". *Reflections* diskuterades sålunda med en iver som idag ingen debattskrift möter. Stanlis nämner att i England över 1000 pamfletter utgavs bara mellan 1789 och 1793, varav åtminstone 200 utgjorde svar till Burke. Boken översattes snart till bl a tyska och franska och väckte både gil-

lande och vrede. Den svenske kungen Gustav III förärade tom dess upphovsman en mindre årlig pension.

Det är inte svårt att i eftervärldens omdömen om Burke finna superlativer, från dr Johnsons påstående att Burke var "the first man everywhere" till lord Actons ord att 1800-talets stora tänkare endast var Burke, berövad "allt som berör himlen". Absorptionen av hans idéer bildar också de sin egen historia. I England kom båda de stora statsmännen under 1800-talet, Disraeli och Gladstone, att hylla honom. I Frankrike återopades han såväl av reaktionärerna de Bonald och de Maistre, som, om än delvis kritiskt, av de Tocqueville. I Tyskland fick Friedrich von Gentz med sin översättning av *Reflections* stor inverkan på de unga romantikerna. I USA lästes Burke av flera av grundlagfäderna. Burkes för svar för självständighetssträvandena var där givetvis en tillgång.

Genomgående är dock en benägenhet

att läsa Burke som det passat de egna intressena. Liberaler har tyckt sig finna stöd för sin frihetssträvan, medan absolutister har tagit fasta på Burkes kritik av dem som angripit absolutismen. Nyttotänkare har stannat vid Burkes betoning av de konkreta omständigheterna och förbisett, att han transcenderar dessa. Hans förståelse för att klassiska föreställningar om dygd kan förverkligas i en frihetsordning, om denna stöds av genuina institutioner och "moralisk fantasi", har överhuvud taget varit svår att fatta. Likaså har Burkes förståelse för att hänsyn till konkreta omständigheter och egenintresse inte utesluter högre överväganden uppenbarligen ofta missförstått.

Kanske är tiden, som Stanlis antyder, först idag mogen för en återgivning av de centrala och i djupare mening syntetiska dragen hos Burkes tänkande. Därvid kan den rika forskning om vilken Stanlis bok vittnar också bilda en viktig utgångspunkt.

Pärmar för inbindning av årgång 1984

kan rekvireras från Svensk Tidskrifts expedition, tel 08-67 59 55, eller genom insättning av kronor 45:- på postgiro 72744-6.